

מיהם המורים הערבים העובדים בבתי ספר יהודיים והמורים היהודים העובדים בבתי ספר ערביים?

נחום בלס¹

רקע

בישראל מתקיימת הפרדה בין החינוך היהודי לחינוך הערבי. להחלטה על ההפרדה יש נימוקים מעשיים ואידאולוגיים. יש שיאמרו שההפרדה מתבקשת בגלל המציאות הדמוגרפית. מבחינה אידאולוגית, המדיניות מאז קום המדינה הייתה שמירה וחיזוק של הזהות היהודית בקרב תלמידי המגזר היהודי, והשלמה – לא תמיד מרצון – עם קיום הזהות הלאומית של התלמידים הערבים. המרכיב האידאולוגי הוא החשוב מבין השניים, וראיה לכך היא העובדה שגם במקומות שמאפשרים לקיים מערכת חינוך אחת כמו בערים המעורבות (תל אביב-יפו, חיפה, ירושלים, עכו, לוד ורמלה) מתקיימת הפרדה מלאה בין שתי מערכות החינוך.

ההפרדה הזו מתקיימת בכל תת-המערכות אך היא חריפה יותר בחינוך הממלכתי דתי והחרדי – שם היא מגובה בהוראות מהדרגים הבכירים ביותר, ה"ממליצים" חד-משמעית לא לאפשר קליטת מורים ערבים.

למציאות זו יש השלכות רבות הן במישור החינוכי והן במישור החברתי הכללי. במישור החינוכי מועצמות ההשפעות של התנודות בביקוש ובהיצע של מורים, בגלל מגבלות המעבר ממגזר למגזר. במישור החברתי ההשפעה העיקרית היא חיזוק מגמות הבידול בין התושבים היהודים לערבים.

כיצד נבדקה התופעה?

לרשותנו עמדו קובץ המורים וקובץ המוסדות של משרד החינוך ל-2010. בקובץ המורים יש נתונים על גיל המורים, מינם, הלאום, מקום המגורים, והמוסד שהם מלמדים בו. בקובץ המוסדות יש נתונים מלאים על כל מוסד. לפיכך הייתה לנו האפשרות לאחד את הנתונים ולהשוות בין שני הקבצים. לאחר האיחוד איתרנו את המורים שהגדירו את הלאום שלהם כערבים (כולל דרוזים, בדואים וצ'רקסים) המלמדים בבתי ספר יהודיים (הקובץ כולל גם מורים המלמדים בסמינרים ובמוסדות אחרים, וגם בבתי הספר הדו-לאומיים המוגדרים כיהודיים). כמו כן אותרו מורים שהגדירו את הלאום שלהם כיהודים ומלמדים במוסדות של החינוך הערבי.

היקף תופעת ההוראה מחוץ למגזר

על פניו אין סיבה חוקית או עניינית לכך שמורים ערבים לא ילמדו במוסדות חינוך יהודיים ומורים יהודיים לא ילמדו במוסדות חינוך ערבים, אולם למעשה התופעה כל כך זניחה שאפשר לומר שהיא כמעט לא קיימת. מתוך כ-95 אלף מורים יהודים רק כ-400 מלמדים בבתי ספר ערביים, ומתוך למעלה מ-30 אלף מורים ערביים גם כן רק כ-400 מלמדים בבתי ספר יהודיים.

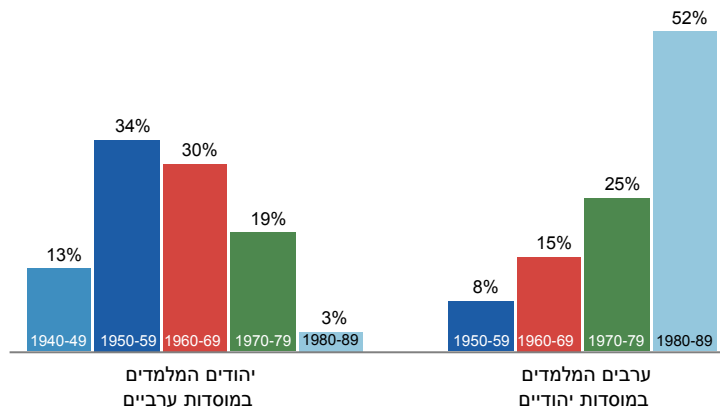
נתוני המורים המלמדים מחוץ למגזר

א. גיל

מהמחקר עולה שבשעה שבקרב מורים יהודים המלמדים בבתי ספר ערביים הרוב הם מורים מבוגרים (77 אחוז מהם היו בני 44 ומעלה ב-2010), הרי שבקרב המורים הערבים המלמדים בבתי ספר יהודיים הרוב הם צעירים. רק 23 אחוז מהם היו בני 44 ומעלה (תרשים 1).

¹ נחום בלס, חוקר בכיר במרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל. תודה לחיים בליך, חוקר במרכז טאוב, שריכז את עיבוד הנתונים.

התפלגות מורים מחוץ למגזר לפי קבוצות גיל

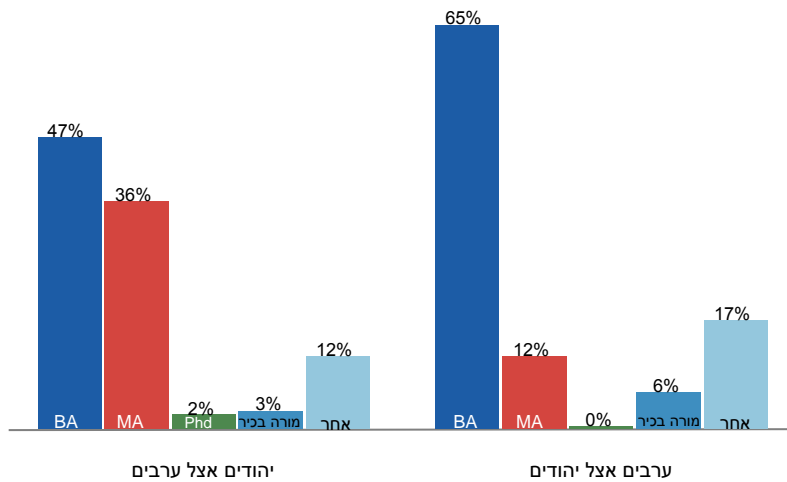

מקור: נחום בלס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: משרד החינוך

ב. דרגת שכר

התפלגות המורים המלמדים מחוץ למגזר לפי דרגת שכר תואמת במידה רבה את ההתפלגות בכלל האוכלוסייה לפי מגזר, דהיינו הרוב המוחלט הם בעלי תואר שני או ראשון (תרשים 2). בקרב המורים הערבים המלמדים בבתי ספר יהודיים רב יותר שיעור המורים בעלי התואר הראשון, ואילו אצל היהודים המלמדים בבתי ספר ערביים רב יותר שיעור בעלי התואר השני. בסך הכל שיעור בעלי התואר האקדמי היה דומה (83 אחוז היהודים המלמדים בבתי ספר ערביים, ו-77 אחוז מתוך הערבים המלמדים בבתי ספר יהודיים).

התפלגות מורים מחוץ למגזר לפי דרגת שכר

מקור: נחום בלס, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: משרד החינוך

ג. רמת חינוך

אחד הנתונים שנבדקו היה באילו שלבי חינוך מלמדים המורים העובדים מחוץ למגזר. הנתון המעניין הוא שהן בקרב היהודים המלמדים בבתי ספר ערביים והן בקרב הערבים המלמדים בבתי ספר יהודיים שיעור גבוה מאוד מלמדים במוסדות "אחרים", שהם בדרך כלל מוסדות של החינוך המיוחד (21 אחוז בקרב הערבים, ו-18 אחוז בקרב היהודים). ההסבר לכך ככל הנראה הוא שבמוסדות המשרתים אוכלוסייה חלשה, בעלת צרכים מיוחדים, רמת ההתנגדות לסגל ממגזר אחר היא נמוכה יותר.

ד. תפקידי המורים המלמדים מחוץ למגזר

במחקר התברר שרוב המורים המלמדים מחוץ למגזר משמשים מורים מן השורה. מורים מעטים יחסית ממלאים תפקידי מחנכים, ומעטים עוד יותר ממלאים תפקידים בכירים יותר, כגון רכזי מקצוע או שכבה. מבין כלל המורים המלמדים מחוץ למגזר אין כאלה הממלאים תפקידי ניהול, למעט בבתי ספר משותפים ליהודים ולערבים.

ה. מקום המגורים ומיקום בית הספר

היישובים שבהם מספר המורים היהודים המלמדים בבתי ספר ערביים גדול יחסית הם תל אביב, באר שבע, רהט, אבו גוש וירושלים. איש ממורים אלו אינו גר ביישוב ערבי. לעומת זאת היישובים הבולטים שבהם מלמדים מורים ערבים בבתי ספר יהודיים הם ירושלים, חיפה, תל אביב, כרמיאל וחדרה. מורים ערבים אלו מתגוררים בעיקר בטייבה, בטירה, בירושלים, בחיפה ובכפר קרע.

הקשר בין הוראה מחוץ למגזר לתעסוקת בעלי הכשרה להוראה במגזר הערבי

סוגיית עודף המורים במגזר הערבי עולה מדי פעם לדיון ציבורי. על פי מסמך של הכנסת, בין 7,000 ל-12,000 מורים ערבים אינם מוצאים עבודה. מציאות זו הביאה לידי כך שמשרד החינוך קבע מנגנון מיוחד, שאינו קיים בחינוך העברי, לשיבוץ מורים ערבים לעבודה.

יש שני גורמים שמשפיעים על הביקוש וההיצע למורים במגזר הערבי בכיוונים מנוגדים. מיעוט מקורות פרנסה למשכילים ערבים דוחף את הצעירים, ובמיוחד את הצעירות, לבחור במקצוע ההוראה, שעל פניו מבטיח ביטחון תעסוקתי ויוקרה חברתית רבים יותר מאשר מרבית המקצועות האחרים. לעומת זאת, ההתרחבות הרבה של החינוך הערבי, וצעדים שנוקט משרד החינוך לצמצום אי השוויון בהקצאת שעות לבתי ספר ובהקטנת הצפיפות בכיתות, גורמים לביקוש גובר למורים. איזה מהתהליכים חזק יותר?

מספר התלמידים הערבים במוסדות להכשרת מורים וגננות עמד ב-2008 על כ-7,500², ואין סיבה להניח שמספר זה השתנה מהותית מאז. כמחציתם למדו במוסדות ערביים להכשרת מורים וגננות ומחציתם במוסדות יהודיים. היות שרובם המכריע למדו במוסדות ארבע-שנתיים, במחזור למדו כ-1,900 פרחי הוראה. לכך יש להוסיף מספר נמוך בהרבה של סטודנטים מוכשרים להוראה באוניברסיטאות. בסך הכל אפשר לומר שמדי שנה יש כ-2,000 עד 2,200 מצטרפים ערבים למאגר בעלי תעודת ההוראה ממוסדות חינוך ישראליים פורמליים.

על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בין השנים 2005 ל-2013 נוספו למעלה מ-9,000 מורים ערבים למערכת החינוך. אם ניקח בחשבון ששיעור הפרישה הטבעית מההוראה הוא בסדר גודל של 3-4 אחוז, עובדה המחייבת תוספת שנתית של כ-1,000 מורים חדשים להחלפת המורים הפורשים, הרי שבסך הכל באותה התקופה הצטרפו למערכת כ-17,000 מורים ערבים חדשים. אי לכך, על פניו מספר המורים שהצטרפו להוראה בפועל דומה למספר המורים החדשים שהוכשרו להוראה בתקופה הנידונה, ואין מקום לדיבור על עודף גדול של מורים שהוכשרו. כדי ליישב בין נתוני המאקרו לבין התחושות בשטח יהיה צורך ככל הנראה במחקר מעמיק יותר.

² ע"פ אגבארייה, אימן (2011), "הכשרת המורים הערבים בישראל: שוויון, הכרה ושיתוף", מכון מופת.

בהקשר לסוגיית קיומו או היעדרו של עודף מורים במגזר הערבי והדרך להתגבר עליו אפשר להעיר עוד ארבע הערות:

- א. המגמה הדמוגרפית בעתיד הנראה לעין היא גידול מתמיד במספר הערבים הגרים ביישובים מעורבים ובמספר התלמידים הערבים שילמדו במוסדות יהודיים. מציאות זו תהפוך את העסקת המורים הערבים במוסדות לימוד יהודיים לזמינה יותר ויותר.
- ב. גודלה של המדינה, והעובדה שרוב האוכלוסייה הערבית חיה בסמוך לריכוזי אוכלוסייה יהודיים גדולים, עושה את המהלך לקל יחסית ליישום, והמכשולים הם בעיקר רגשיים ואידיאולוגיים.
- ג. קשיי השפה אמנם קיימים, אך די להיזכר במורים העולים מברית המועצות לשעבר ובתהליכי קליטתם במערכת, ולהיווכח כיצד הם הפכו לעמוד השדרה של הוראת המדעים והאמנויות בארץ, כדי להוכיח זאת.
- ד. אם אמנם קיים עודף מורים ערבים – ביחוד במקצועות ליבה "ניטרליים" כגון מקצועות המדעים ואנגלית – הרי שהדבר מאפשר באמצעותם על הקושי שבהרחבת הוראת מקצועות אלה בחינוך החרדי.

בסיכומו של דבר, בין שיש עודף מורים ערבים ובין שלא, הנקודה המרכזית היא שהסרת המחסומים העומדים בפני מורים ערבים בבואם לעבוד במוסדות יהודיים ולהיפך איננה בבחינת חסד שהמערכת עושה עמם, כי אם מסר חברתי וחינוכי חשוב לכלל המערכת, המקדם את שיתוף הפעולה והחיים המשותפים בין היהודים לערבים בישראל.